ఆంగ్ల సామ్రాజ్య విస్తరణ

ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధాలు

శివాజీ స్థాపించిన స్వరాజ్యం అతడి కుమారుడు శంభాజీ, మనుమడు షాహూల కాలంలో క్రమంగా బలహీనపడుతూ వచ్చింది. షాహూ తన పీష్వా బాలాజీ విశ్వనాథ్‌కు పీష్వా పదవిని వంశపారంపర్యం చేయడంతో పీష్వాల యుగం ప్రారంభమైంది. ఫలితంగా మహారాష్ట్రులు నాలుగు ప్రధాన వర్గాలుగా విడిపోయారు. సింధియాలు గ్వాలియర్ కేంద్రంగా, హోల్కార్‌లు ఇండోర్ కేంద్రంగా, గైక్వాడ్‌లు బరోడా కేంద్రంగా, భాన్‌స్లేలు నాగ్‌పూర్ కేంద్రంగా పరిపాలన సాగించారు.

మహారాష్ట్రుల్లో ఐక్యత కొరవడటంతో ఆంగ్లేయులు వారి వారసత్వ తగాదాల్లో జోక్యం చేసుకున్నారు. మూడు ముఖ్యమైన యుద్ధాల్లో వారిని ఓడించి, 1819 నాటికి మొత్తం మహారాష్ట్రను స్వాధీనం చేసుకున్నారు.

మొదటి ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం (1775 – 82)

పీష్వా మొదటి మాధవరావు మరణానంతరం అతడి తమ్ముడు నారాయణరావు పీష్వా పదవిని చేపట్టాడు. నారాయణరావును అతడి పినతండ్రి రఘోబా (రఘునాథరావు) చంపి, పీష్వా పదవిని దక్కించుకున్నాడు. దీన్ని వ్యతిరేకించిన మహారాష్ట్రులు నానాఫడ్నవీస్ (బాలాజీ పండిట్) నాయకత్వంలో 'బారాబాయి' కూటమిగా ఏర్పడి రఘోబాపై యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. వీరు నారాయణరావు కుమారుడు రెండో మాధవరావును పీష్వాగా ప్రకటించారు.

- ✪ రఘోబా 1775లో బొంబాయి గవర్నర్‌తో సూరత్ సంధి చేసుకుని, ఆంగ్లేయుల సహాయం పొందాడు. కానీ నానాఫడ్నవీస్ నాయకత్వంలోని మహారాష్ట్రులు మద్రాస్ గవర్నర్‌తో పురంధర్ సంధి (1776) చేసుకుని, ఆంగ్లేయుల సహాయానికి హామీ పొందారు. కంపెనీ సూరత్ సంధినే అంగీకరించడంతో ఆంగ్లేయులు రఘోబాకి సహాయంగా సైన్యాన్ని నడిపి, మహారాష్ట్రులతో యుద్ధం చేశారు.
- ✪ ఈ యుద్ధంలో నానాఫడ్నవీస్ ఫ్రాన్స్ సేనాని సెయింట్ లూబిన్ సహాయంతో ఆంగ్లేయులను ఎదిరించాడు. ఆంగ్లేయుల చేతిలో ఓడిపోయిన మహారాష్ట్రులు 1782లో సాల్బే సంధి చేసుకుని, యుద్ధాన్ని విరమించారు. ఆంగ్లేయులు ఈ సంధి ద్వారా బేస్సిన్, సాల్‌సెట్టి ప్రాంతాలను పొందారు.

రెండో ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం (1803 – 05)

పీష్వా రెండో బాజీరావు 1802లో ఆంగ్లేయులతో సైన్యసహకార సంధి కుదుర్చుకోవడం ఈ యుద్ధానికి కారణం. ఫలితంగా 1803లో ఆంగ్లేయులకు, మహారాష్ట్రులకు మధ్య రెండో ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం ప్రారంభమైంది. యుద్ధంలో ఓడిపోయిన సింధియాలు సిర్జిఅంజన్‌గావ్ సంధిని, భాన్‌స్లేలు దేవగాన్ సంధి కుదుర్చుకున్నారు.

- ✪ ఆంగ్లేయులు నాగ్‌పూర్‌లో మౌన్‌స్టువర్ట్ ఎల్ఫిన్‌స్టోన్‌ను, గ్వాలియర్‌లో జాన్‌మాల్కంను బ్రిటిష్ రెసిడెంట్‌లుగా (ఆదివాసీలు) నియమించి, ఆ ప్రాంతాలపై ఆధిపత్యాన్ని పొందారు. 1805లో నాటి గవర్నర్ సర్ జార్జిబార్లో సింధియాతో మరొక ఒప్పందం చేసుకున్నాడు.

మూడో ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం (1818)

గైక్వాడ్ (బరోడా) తన మంత్రి గంగాధరశాస్త్రిని పీష్వా రెండో బాజీరావు వద్దకు రాయబారిగా పంపించాడు. పీష్వా ప్రధాన మంత్రియైన త్రయంబక్‌జీ డాంగ్లియా గంగాధరశాస్త్రిని హత్య చేయించాడు. ఫలితంగా ఆంగ్లేయులు త్రయంబక్‌జీని పూనా/ థానేలో బంధించారు. పీష్వా 1817లో ఆంగ్లేయులతో పూనా ఒప్పందం చేసుకున్నాడు. ఆంగ్లేయులు భాన్‌స్లేతో నాగ్‌పూర్ సంధి, సింధియాతో గ్వాలియర్ సంధి కుదుర్చుకోవడంతో పీష్వా కోపగించి వారికి ఎదురు తిరిగాడు. అంతేకాకుండా నాగ్‌పూర్‌లో ఉన్న బ్రిటిష్ రెసిడెంట్ ఎల్ఫిన్‌స్టోన్‌ను నిర్బంధించి, కిర్కి ఆంగ్ల స్థావరాన్ని ముట్టడించాడు. నాటి ఆంగ్ల గవర్నర్ జనరల్ హెమ్మింగ్ హేస్టింగ్స్/ లార్డ్ హేస్టింగ్స్ 1818లో ఎరవాడ, కొరెగావ్, ఆస్టీ యుద్ధాల్లో పీష్వాను ఓడించి, ఆ పదవిని రద్దు చేశాడు.

- ✪ రెండో బాజీరావు (పీష్వా) 8 లక్షల భరణంతో కాన్పూర్‌లోని బిథూర్‌లో ఆశ్రయం పొందాడు. త్రయంబక్‌జీకి చూనార్‌లో యావజ్జీవ కారాగార శిక్ష విధించారు. ఆంగ్లేయులు అప్పాసాహెబ్‌ను కూడా సీతాబ్దలి, నాగ్‌పూర్ యుద్ధాల్లో ఓడించారు. హోల్కార్ మహిద్‌పూర్ యుద్ధంలో ఓడిపోయి, ఆంగ్లేయులతో మందసోర్ సంధి చేసుకున్నాడు. ఆంగ్లేయులు మొత్తం మరాఠా

రాజ్యాన్ని ఆక్రమించుకుని, సతారా రాజధానిగా చిన్న మహారాష్ట్ర రాజ్యాన్ని ఏర్పాటుచేసి, శివాజీ వారసుడు ప్రతాప్‌సింగ్‌ను దానికి పాలకుడిగా నియమించారు.

సిక్కు యుద్ధాలు

గురునానక్ స్థాపించిన సిక్కు మతం క్రమంగా రాజకీయరూపం సంతరించుకుంది. గురుగోవింద్ సింగ్ సిక్కులను ఖల్సా అనే సైనిక వ్యవస్థగా రూపొందించగా, పంజాబ్ కేసరిగా పేరొందిన రంజిత్‌సింగ్ స్వతంత్ర సిక్కు రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. చివరికి ఆంగ్లేయులు కూడా రంజిత్‌సింగ్‌తో 1809లో అమృత్‌సర్ సంధి చేసుకోవాల్సి వచ్చింది. కానీ రంజిత్‌సింగ్ మరణంతో సిక్కు రాజ్యం బలహీనమైంది. దీన్ని ఆసరాగా చేసుకుని ఆంగ్లేయులు రెండు సిక్కు యుద్ధాల ద్వారా పంజాబ్‌ను ఆక్రమించారు. యుద్ధాల ద్వారా ఆంగ్ల సామ్రాజ్యంలో విలీనమైన చివరి భారత స్వతంత్ర్య రాజ్యం సిక్కు రాజ్యం.

మొదటి సిక్కు యుద్ధం 1845 – 46

1846లో తేజ్‌సింగ్, రంజుర్‌సింగ్‌ల నాయకత్వంలోని సిక్కులను సర్ హ్యూగో నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం ముడ్కి వద్ద ఓడించి, లాహోర్ సంధి కుదుర్చుకుంది. ఈ సంధిని సిక్కులు సక్రమంగా అమలు చేయకపోవడంతో యుద్ధం కొనసాగింది. చివరికి 1846 డిసెంబరు 5న నాటి ఆంగ్ల గవర్నర్ జనరల్ మొదటి హార్డింజ్ సిక్కులతో భైరోవల్ సంధి చేసుకున్నాడు. రంజిత్‌సింగ్ కుమారుడు దిలీప్ సింగ్‌ను రాజుగా నియమించారు.

రెండో సిక్కు యుద్ధం (1848 – 49)

సిక్కులు ముల్తాన్ గవర్నర్ మూల్‌రాజ్‌తో చేతులు కలపడంతో ఆంగ్లేయులు రెండో యుద్ధం చేశారు. నాటి ఆంగ్ల గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ డల్హౌసీ 1848 అక్టోబరులో సిక్కులపై యుద్ధం ప్రకటించాడు. 1849లో షేర్‌సింగ్, సర్ హ్యూగో మధ్య చిలియన్ వాలా వద్ద యుద్ధం జరిగింది. ఈ యుద్ధంలో ఓడిపోయిన సిక్కులు మార్చి 29న సంధి చేసుకున్నారు. దిలీప్‌సింగ్ భరణం పొంది, లండన్‌లో స్థిరపడ్డాడు. ఆంగ్లేయులు పంజాబ్ పాలనా వ్యవహారాలను పర్యవేక్షించేందుకు జాన్ లారెన్స్‌ను పంపించారు.

విదేశాలతో యుద్ధాలు

ఆంగ్లేయులు భారతదేశంలోని రాజ్యాలతోనే కాకుండా, సరిహద్దు దేశాలను ఆక్రమించడానికి అనేక యుద్ధాలు చేశారు. సిక్కిం, అఫ్గనిస్థాన్, బర్మా దేశాలను కూడా ఆక్రమించి తమ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశారు.

బర్మా యుద్ధాలు

బర్మాను ఆక్రమించడానికి ఆంగ్లేయులు మూడు యుద్ధాలు చేశారు. 1824 – 26 మధ్య లార్డ్ అమ్హరెస్ట్ కాలంలో మొదటి బర్మా యుద్ధం జరిగింది. నాటి బర్మా పాలకుడు పాగ్యిదోవా యుద్ధంలో ఓడిపోయి, ఆంగ్లేయులతో యండబూ సంధి చేసుకున్నాడు. కాంప్‌బెల్ నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం విజయాన్ని సాధించింది.

- రెండో బర్మా యుద్ధం 1852 – 53లో లార్డ్ డల్హౌసీ కాలంలో జరిగింది. లాంబర్డ్, గాడ్విన్ సేనానుల నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం బర్మా రాజు పగన్/ పాగన్‌ను ఓడించి దిగువ బర్మాను భారతదేశంలో విలీనం చేశారు.
- మూడో బర్మా యుద్ధం 1885 – 86లో లార్డ్ డఫ్రిన్ కాలంలో జరిగింది. ఈ యుద్ధంలో ఓడిపోయిన బర్మా రాజు థీవా తన రాజ్యాన్ని ఆంగ్లేయులకు కోల్పోయాడు. ఆంగ్లేయులు 1935 చట్టం ద్వారా బర్మాను మళ్లీ భారత్ నుంచి వేరుచేశారు. 1948లో బర్మా స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందింది.

అఫ్గన్ యుద్ధాలు

భారతదేశానికి వాయవ్య సరిహద్దులో ఉన్న రాజ్యం అఫ్గనిస్థాన్. అహ్మద్ షా అనే పాలకుడు స్వతంత్ర అఫ్గన్ రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. రష్యా భారతదేశంపై దండెత్తి వస్తుందనే భయంతో ఆంగ్ల ప్రభుత్వం అఫ్గనిస్థాన్‌ను ఆక్రమించడం ద్వారా రక్షణను పెంచుకోవాలని భావించింది. ఫలితంగా ఇంగ్లండ్ ఆ దేశ వ్యవహారంలో జోక్యం చేసుకుని, మూడు అఫ్గన్ యుద్ధాల ద్వారా దాన్ని ఆక్రమించింది.

మొదటి అఫ్గనిస్థాన్ యుద్ధం (1838 – 42)

దోస్త్ మహ్మద్ అనే వ్యక్తి 1809లో షాషుజా అనే అఫ్గన్ పాలకుడిని తొలగించి, అధికారాన్ని కైవసం చేసుకున్నాడు. ఆంగ్లేయులు అలెగ్జాండర్ బర్నస్ అనే వ్యక్తిని దోస్త్ మహ్మద్ వద్దకు రాయబారిగా పంపారు. కానీ దోస్త్ మహ్మద్ ఆంగ్లేయులను కాదని రష్యా వారిని ఆహ్వానించాడు. ఫలితంగా ఆంగ్లేయులు నాటి పంజాబ్ పాలకుడు రంజిత్‌సింగ్, షాషుజాలతో సంధి చేసుకుని, 1838లో ప్రారంభమైన మొదటి అఫ్గన్ యుద్ధంలో దోస్త్ మహ్మద్‌ను ఓడించి, పదవి నుంచి తొలగించారు. షాషుజాను నూతన పాలకుడిగా నియమించారు. అఫ్గన్ ప్రజలకు ఇది నచ్చలేదు. వారు 1842లో అలెగ్జాండర్ బర్నస్‌ను 1650 మంది ఆంగ్లేయులను వధించారు. ఫలితంగా నాటి ఆంగ్ల గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ ఆక్‌లాండ్ తన పదవిని కోల్పోయాడు. తర్వాత గవర్నర్ జనరల్‌గా వచ్చిన ఎలిన్‌బరో పోలాక్, నాట్ అనే అధికారులను పంపించి, మొదటి అఫ్గన్ యుద్ధాన్ని పూర్తి చేశాడు. దోస్త్ మహ్మద్‌ను తిరిగి అఫ్గన్ పాలకుడిగా నియమించాడు.

రెండో అఫ్గన్ యుద్ధం (1878 – 79)

లార్డ్ లిట్టన్ కాలంలో 1878 – 79 మధ్య రెండో అఫ్గన్ యుద్ధం జరిగింది. నాటి ఇంగ్లండ్ ప్రధానమంత్రి డిస్రేలి అఫ్గన్‌లో ప్రాబల్యం సంపాదించాల్సిందిగా లార్డ్ లిట్టన్‌ను ఆదేశించాడు. దీంతో లిట్టన్ అఫ్గనిస్థాన్‌కు రాయబారిగా నైవేలీ చాంబర్లీన్‌ను పంపాడు. అఫ్గన్ పాలకుడు షేర్‌ఆలీ అతడిని ఆదరించకపోవడంతో ఆంగ్లేయులు రెండో అఫ్గన్ యుద్ధం చేశారు. రాబర్ట్, స్టువార్ట్ అనే సేనానుల నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం చేతిలో ఓడిపోయిన షేర్‌ఆలీ రష్యాకు పారిపోయి, అక్కడే మరణించాడు. అతని కుమారుడైన యాకుబ్ ఖాన్‌తో లార్డ్ లిట్టన్ 1879, మే 26న గండమక్ సంధి చేసుకున్నాడు. 1892లో లాన్స్‌డౌన్ భారత్, అఫ్గనిస్థాన్ మధ్య డ్యూరాండ్ రేఖను సరిహద్దుగా నిర్ణయించాడు.

మూడో అఫ్గన్ యుద్ధం (1918)

అఫ్గనిస్థాన్ పాలకుడైన అమానుల్లాఖాన్ బ్రిటిష్ ఇండియాపై 1918లో దండయాత్రకు వచ్చాడు. నాటి భారత వైస్రాయ్ లార్డ్ చెమ్స్‌ఫర్డ్ అతడిని ఓడించి, అఫ్గనిస్థాన్‌ను పూర్తిగా ఆక్రమించాడు.

- ఆంగ్లేయులు ఇంకా సిక్కిం, టిబెట్, సింధు ప్రాంతాలను కూడా తమ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశారు. మార్క్విస్ ఆఫ్ హేస్టింగ్స్ 1814 – 16 సంవత్సరాల మధ్య నేపాల్/ గూర్ఖా యుద్ధం చేశాడు. డేవిడ్ ఆక్టర్‌లానీ నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం పృథ్వీ నారాయణ నాయకత్వంలోని గూర్ఖాలను ఓడించి, సగౌలీ సంధి కుదుర్చుకుంది.
- గవర్నర్ జనరల్ ఎలిన్‌బరో కాలంలో చార్లెస్ నేపియర్ నాయకత్వంలోని ఆంగ్ల సైన్యం సింధు ప్రాంతంపై దండెత్తి 1843లో ఆ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించింది.
- డల్హౌసీ కాలంలో 1850లో సిక్కిం ప్రాంతాన్ని ఆంగ్లేయులు ఆక్రమించారు. కాంప్‌బెల్, జాన్ హుక్కర్ అనే ఆంగ్లేయులను సిక్కిం ప్రజలు హత్య చేయడంతో డల్హౌసీ 1850లో సిక్కిం యుద్ధం చేసి, ఆ ప్రాంతాన్ని భారతదేశంలో విలీనం చేశాడు.
- సర్ జాన్ లారెన్స్ కాలంలో భూటాన్‌పై యుద్ధంచేసి, వారినుంచి డ్యూరాల్ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించారు.
- లార్డ్ కర్జన్ కాలంలో కల్నల్ యంగ్ హజ్బెండ్ నాయకత్వంలో టిబెట్ పైకి సైన్యాన్ని పంపి, దలైలామాను ఓడించి లాసా సంధి (1904) ద్వారా ఆ ప్రాంతంపై ఆధిపత్యాన్ని పొందారు.
- రెండో హార్డింజ్ కాలంలో చైనా టిబెట్‌పై జరిపిన దాడిని అరికట్టి, ఇండియా, టిబెట్‌ల మధ్య మెక్ మోహన్ రేఖను సరిహద్దుగా నిర్ణయించారు.

నమూనా ప్రశ్నలు

1. మొదటి ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం ఏ సంధితో ముగిసింది?

1) పురంధర్ 2) సూరత్ 3) సాల్బే 4) బేస్టిన్

2. భారాభాయి కూటమిని ఏర్పాటు చేసింది ఎవరు?

1) ఆంగ్లేయులు 2) సిక్కులు 3) అఫ్గన్లు 4) మహారాష్ట్రులు

3. మూడో ఆంగ్ల – మరాఠా యుద్ధం కాలం నాటి గవర్నర్ జనరల్ ఎవరు?

1) లార్డ్ హేస్టింగ్స్ 2) వారన్ హేస్టింగ్స్ 3) డల్హౌసీ 4) వెల్లస్లీ

4. మొదటి సిక్కు యుద్ధం ఏ సంధితో ముగిసింది?

1) లాహోర్ 2) అమృత్‌సర్ 3) చిలియన్ వాలా 4) భైరోవల్

5. ఏ యుద్ధం యండబూ సంధితో ముగిసింది?

1) మొదటి బర్మా యుద్ధం 2) రెండో బర్మా యుద్ధం

3) మొదటి అఫ్గన్ యుద్ధం 4) రెండో అఫ్గన్ యుద్ధం

6. లార్డ్ లిట్టన్ ఎవరిని అఫ్గనిస్థాన్‌కు రాయబారిగా పంపాడు?

1) అలెగ్జాండర్ బర్నస్ 2) నైవేలీ చాంబర్లీన్

3) లారెన్స్ 4) కాంప్‌బెల్

7. ఎల్ఫిన్‌స్టోన్స్ సైనిక దురంతం (Massacre of Elphinestones Army) ఏ యుద్ధకాలంలో జరిగింది?

1) మొదటి అఫ్గన్ యుద్ధం 2) రెండో అఫ్గన్ యుద్ధం

3) మూడో అఫ్గన్ యుద్ధం 4) ఏదీకాదు

8. ఏ గవర్నర్ జనరల్ కాలంలో డ్యూరాండ్‌రేఖను ఏర్పాటు చేశారు?

1) లాన్స్‌డేన్ 2) ఎలిన్‌బరో

3) ఆక్‌లాండ్ 4) అమ్హరెస్ట్

9. మెక్‌మోహన్ రేఖ ఏ గవర్నర్ జనరల్ కాలంలో ఏర్పాటైంది?

1) లాన్స్‌డేన్ 2) ఎలిన్‌బరో

3) మొదటి హార్డింజ్ 4) రెండో హార్డింజ్

10. కల్నర్ యంగ్ హజ్బెండ్‌ను టిబెట్ పైకి పంపింది..?

1) డల్హౌసీ 2) ఆక్‌లాండ్

3) మార్క్వస్ ఆఫ్ హేస్టింగ్స్ 4) లార్డ్ కర్జన్

జవాబులు

1-3; 2-4; 3-1; 4-4; 5-1; 6-2; 7-1; 8-1; 9-4; 10-4.

రచయిత: బి.నాగరాజు

www.eenadupratibha.net